

НОВА ІСТОРІЯ

УДК 94 (477) «1733/1735» : 528.9 : 004.9
DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2026.3.446>

*Yevhen Moldavanov**

THE ISSUE OF LOCALIZING THE YASKIVSKA SICH (1733–1735)

Abstract: The Zaporozhian Sich is one of the key phenomena of Ukrainian history and has traditionally attracted considerable scholarly attention. However, individual Cossack fortification sites, particularly temporary or little-known strongholds, have remained beyond the scope of systematic academic investigation. Despite the substantial body of fundamental scholarship devoted to the localization of Cossack centers, the existence of a Zaporozhian settlement on Yaskivskyi Island has never been the subject of a separate scholarly study. Contemporary historiography primarily focuses on the best-known Siches, including the Pidpilnenska, Chortomlytska, Mykytynska, and Bazavlutska Siches, whereas less prominent defensive centers remain largely overlooked.

The purpose of this study is to introduce the Yaskivska Sich (1733–1735) to introduce the Yaskivska Sich into academic scholarship through its precise geographical localization based on the integration of eighteenth-century cartographic sources with modern remote sensing data and the interpretation of aerial and satellite imagery, thereby establishing this previously overlooked site within academic research.

The methodological framework is based on an interdisciplinary approach employing Geographic Information Systems (GIS) in historical geography. The study included the georeferencing of several rare European maps of the 1730s–1740s, including those by John Senex, Antoine du Chaffat, and Daniel de Bosquet, onto a modern digital cartographic base. Through a comparative analysis of a military reconnaissance aerial photograph taken in September 1943 and satellite imagery of the exposed bed of the former Kakhovka Reservoir following its drainage in July 2023, the material remains of Cossack fortifications on Yaskivskyi Island, situated between the Pidpilna and Yaskivka rivers, were identified, verified, and examined in detail for the first time.

The study demonstrates that the discovered fortification had an irregular hexagonal layout measuring approximately 220×175 m, with an area of about 3.34 hectares and a perimeter of approximately 700 m. By incorporating documentary materials from the Archive of the Kish of the New Zaporozhian Sich together with a critical analysis of the evidence provided by Dmytro Yavornytskyi, the chronological framework of the site's occupation was determined as 1733–1735. During this period, the settlement functioned as an intermediate Cossack center between the Kamianska and Pidpilnenska Siches. The reasons for its subsequent relocation to a mainland upland are explained by the geopolitical confrontation between the Ottoman and Russian Empires.

The study fills a significant gap in the historiography of the Cossack period and demonstrates the effectiveness of modern GIS technologies of modern GIS technologies for investigating inaccessible historical landscapes of the Velykyi Luh (Great Meadow). The presented spatial measurements and precise geographical coordinates of the site provide a reliable basis for future archaeological surveys and field investigations in southern Ukraine.

Keywords: Velykyi Luh (Great Meadow), Zaporozhian Sich, Yaskivskyi Island, Pidpilna River, Yaskivka River, Kapulivka village, Pokrovske village, Yaskivska Sich, Geographic Information Systems (GIS)

* *Moldavanov Yevhen* – Independent Researcher, Master of History and Archaeology (Pavlohrad, Dnipropetrovsk region, Ukraine); ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-9275-1251>; e-mail: moldavanoveugen@gmail.com

ПИТАННЯ ЛОКАЛІЗАЦІЇ ЯСКІВСЬКОЇ СІЧІ (1733–1735 РР.)

Анотація: Запорозька Січ є одним із ключових явищ української історії, що традиційно привертає пильну увагу дослідників. Проте окремі козацькі фортифікаційні об'єкти, зокрема тимчасові чи маловідомі укріплення, досі залишаються поза межами системного академічного вивчення. Попри значну кількість фундаментальних праць, присвячених локалізації козацьких осередків, питання існування запорозького осідлища на острові Ясківському до сьогодні не ставало предметом окремого наукового дискурсу. У сучасній літературі домінують дослідження добре відомих Січей (Підпільненської, Чортомлицької, Микитинської, Базавлущкої тощо), тоді як менш знані оборонні вузли перебувають на периферії історіографії.

Метою роботи є виведення Ясківської Січі (1733–1735 рр.) на рівень академічного поля зору шляхом її точної просторової локалізації на основі інтеграції картографічних матеріалів 18 ст. із сучасними дистанційними даними та результатами дешифрування аерокосмічних знімків.

Методологічну основу розвідки становить міждисциплінарний підхід, що базується на алгоритмах використання геоінформаційних систем (ГІС) в історичній географії. У ході дослідження було здійснено картографічну прив'язку низки рідкісних європейських мап 1730–1740-х років (Дж. Сенкса, А. дю Шаффа, Д. де Боскета) на сучасну цифрову основу. На підставі порівняльного аналізу військового розвідувального аерофотознімка (вересень 1943 р.) та супутникових знімків ложа Каховського водосховища після його осушення (липень 2023 р.) вперше верифіковано та детально вивчено матеріальні сліди козацької фортифікації на острові Ясківському в межиріччі Підпільної та Ясківки.

У результаті дослідження встановлено, що виявлене укріплення мало неправильну шестикутну конфігурацію з орієнтовними розмірами 220 на 175 м, площею близько 3,34 га та периметром 700 м. Завдяки залученню актових джерел Архіву Коша Нової Запорозької Січі та критичному аналізу свідчень Д.І. Яворницького, обґрунтовано хронологічні межі функціонування цього осередку в межах 1733–1735 рр., який слугував проміжним пунктом між Кам'янською та Підпільненською Січами. Виявлено причини його перенесення на материкову височину, зумовлені геополітичним конфліктом між Османською та Російською імперіями.

Робота заповнює істотну прогалину в історіографії доби козацтва та доводить перспективність застосування сучасних ГІС-технологій у вивченні важкодоступних пам'яток Великого Лугу. Представлені результати просторових замірів і точні географічні координати об'єкта можуть стати підґрунтям для подальших натурних археологічних розвідок і польових досліджень на території Південної України.

Ключові слова: Великий Луг, Запорозька Січ, острів Ясківський, ріка Підпільна, ріка Ясківка, село Капулівка, село Покровське, Ясківська Січ, геоінформаційні системи (ГІС)

* Молдаванов Євген Вячеславович – магістр історії і археології, незалежний дослідник (Павлоград, Дніпропетровська область, Україна); ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-9275-1251>;
e-mail: moldavanoveugen@gmail.com

Вступ. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю подальшого вивчення історії запорозького козацтва як одного з ключових етапів українського державотворення та формування національної ідентичності. Попри значний масив наукових праць, присвячених Запорозьким Січам, питання існування, локалізації та функціонування окремих козацьких осередків досі залишаються недостатньо дослідженими. Особливо це стосується тимчасових або маловідомих укріплень, які практично не представлені у сучасній історіографії.

Додаткової актуальності дослідженню надають події, пов'язані з повномасштабною російською агресією проти України та руйнуванням Каховської ГЕС, унаслідок чого відбулося осушення значної частини Великого Лугу. Це відкрило доступ до низки археологічних пам'яток, що тривалий час перебували під водами Каховського водосховища, створивши нові можливості для їх комплексного дослідження. Поєднання сучасних супутникових знімків, аерофотоматеріалів, геоінформаційних систем (ГІС) та картографічних джерел 18ст. дозволяє здійснювати більш точну локалізацію історичних об'єктів, які раніше були недоступними для безпосереднього вивчення.

Актуальність роботи також полягає у необхідності уточнення просторової організації та хронології розвитку Запорозьких Січей. Запропонована локалізація Ясківської Січі дає підстави для перегляду окремих усталених уявлень щодо послідовності функціонування козацьких осередків у 1730-х рр. і створює передумови для подальших історичних та археологічних досліджень.

Метою статті є локалізація Ясківської Січі (1733-1735 рр.) на основі комплексного аналізу картографічних матеріалів 18 ст., сучасних супутникових знімків і матеріалів дистанційного зондування Землі, а також введення цього недослідженого козацького укріплення до наукового обігу як окремого елемента історії Запорозьких Січей.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: а) проаналізувати історіографію проблеми та встановити ступінь наукової розробленості питання локалізації козацьких осередків між 1730 і 1735 роками; б) локалізувати Ясківську Січ на території острова Ясківського шляхом інтеграції інструментів геоінформаційних систем (ГІС) і зіставлення ретроспективних картографічних джерел 18 ст. із матеріалами дистанційного зондування Землі; в) візуалізувати та проаналізувати зафіксовані за аерокосмічними знімками контури оборонного рову, визначивши просторові та фортифікаційні характеристики об'єкта; г) обґрунтувати хронологічні межі функціонування Ясківської Січі на основі критичного аналізу наративних свідчень Д.І.Яворницького, праць С.І.Мишецького та документів Архіву Коша Нової Запорозької Січі; д) визначити місце Ясківської Січі у загальній системі періодизації Запорозьких Січей та окреслити перспективи подальших польових і археологічних досліджень виявленої пам'ятки.

Науково-теоретична значимість дослідження полягає у суттєвому доповненні та переосмисленні усталеної періодизації Запорозьких Січей, зокрема через обґрунтування самостійного історико-топографічного статусу Ясківської Січі як окремого оборонного осередку (1733-1735 рр.). Отримані результати розширюють наукові уявлення про характер козацької фортифікації завдяки введенню до наукового обігу просторових характеристик нововиявленого шестикутного оборонного рову. Водночас дослідження на практичному прикладі доводить високу ефективність синергії методів історичної географії,

ретроспективного картографічного аналізу та дистанційного зондування Землі (зокрема, аналізу історичної аерофотозйомки) для верифікації та локалізації об'єктів культурної спадщини, що тривалий час перебували у зоні затоплення.

Практична значимість отриманих результатів полягає у створенні точного координатно-картографічного підґрунтя для натурних археологічних розвідок і польових досліджень на території осушеного Великого Лугу після завершення війни. Визначені просторові параметри та географічна локалізація шестикутного оборонного рову Яськівської Січі дають змогу безпосередньо проєктувати зони археологічних шурфовок та оптимізувати маршрути майбутніх експедицій.

Результати дослідження мають прикладне значення для органів охорони культурної спадщини з метою внесення нововиявленої пам'ятки до Державного реєстру нерухомих пам'яток України та захисту території від несанкціонованих розкопок. Крім того, апробована методика комплексування ретроспективної картографії, матеріалів аерофотозйомки 1940-х рр. і сучасних даних дистанційного зондування Землі може бути масштабована для локалізації інших затоплених або деструктованих історичних об'єктів козацької доби.

Отже, дослідження має як науково-теоретичне, так і практичне значення, сприяючи уточненню історії Запорозьких Січей, розвитку історичної географії та впровадженню сучасних геоінформаційних технологій у вивчення археологічної спадщини.

Огляд літератури. Питання Запорозьких Січей в українській історіографії є важливою темою, яка неодноразово ставала предметом наукових розвідок. Проте на момент написання цієї статті, Яськівська Січ не була окремо висвітлена у наукових джерелах, що робить її вивчення актуальним і важливим кроком для розширення розуміння історії козацтва.

Існуючі дослідження, що торкаються загальної теми козацьких січей, зокрема, спрямовані на аналіз більш відомих об'єктів. Вагомий внесок у дослідження історії козацьких січей зробили роботи таких істориків, як С.І. Мишецький¹, О.І. Рігельман², Д.М. Бантиш-Каменський³, М.І. Костомаров⁴, І. Карелін⁵, В.Б. Антонович⁶, А.О. Скальковський⁷, Д.І. Яворницький⁸, Л.В. Падалка⁹, Я.П. Новицький¹⁰, М.С. Грушевський¹¹, Ф.Б. Копилов¹²,

¹ *Мишецкий С.И.* История о казаках запорожских: как оные издревле зачалися, и откуда свое происхождение имеют, и в каком состоянии ныне находятся, сочиненная от инженерной команды. Одесса: Гор. тип., 1851. 92 с.

² *Ригельман А.И.* Летописное повествование о Малой России и ее народе и казаках вообще. Москва: В университетской типографии, 1847. 819 с.

³ *Бантыш-Каменский Д.Н.* История Малой России : со времен присоединения оной к Российскому государству при царе Алексее Михайловиче с кратким обозрением первобытного состояния сего края. Москва: Тип. С. Селивановского, 1822. Ч. 2. 324 с.

⁴ *Костомаров Н.И.* Богдан Хмельницкий: в 2 т. 2-е изд., доп. Санкт-Петербург: Изд. Д.Е. Кожанчикова, 1859. 459 с.

⁵ *Карелин И.* Запорожские городища. *Записки Императорского Одесского общества истории и древностей.* Т. 9. Одесса, 1875. С. 433-442.

⁶ *Антонович В.Б.* История малорусского козачества: лекции проф. ун-та св. Владимира В.Б. Антоновича. Киев: Литогр. Корчак-Новицкого, 1882. 168 с.

⁷ *Скальковский А.* История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского. Ч. 3. 3-е изд. Одесса: Тип. А. Шульце, 1886. 330 с.

⁸ *Яворницкий Д.И.* Число и порядок Запорожских Сечей с топографическим очерком Запорожья. Киев: Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1884. 76 с.

В.О. Голобуцький¹³, І.П. Крип'якевич¹⁴, В.О. Ленченко¹⁵, Д.Я. Телегін¹⁶, О.М. Апанович¹⁷, які детально описували роль січей у соціально-політичному житті Запорізького козацтва. Проте ці роботи здебільшого зосереджуються на вивченні вже відомих січей, і не охоплюють менш досліджені, таких як Ясківська Січ. Хоча, у свій час Д.І. Яворницький спорадично згадав у цьому контексті наступне: «Так, від 1733 року ми маємо кілька справжніх архівних документів, листів запорозьких козаків до київського генерал-губернатора, графа фон Вайсбаха, представлень російського резидента Неплюєва з Константинополя до Петербурга, а також звернень кримського хана і турецького султана до російської імператриці Анни Іоаннівни про те, що запорожці, залишивши кримські володіння, самовільно пішли на острів... на рукаві Підпільної, на 3-4 версти (Авт. 3,2-4,26 км) нижче гирла річки Чортомлика. Нижче Чортомлицької Січі йде... Юськовський острів, згаданий у розписі 1697 року¹⁸, проти рукава Юськовки або Яськовки»¹⁹ (рис. 1).

У зазначених працях розглядається широкий спектр аспектів функціонування Січей, включаючи їх роль у формуванні козацької державності, військової організації та взаємодію з іншими політичними структурами, однак Ясківська Січ у цих роботах не згадується. Водночас історіографія на тему запорізького козацтва загалом відзначається деякими прогалинами щодо вивчення конкретних, менш відомих січей, що свідчить про необхідність глибшого аналізу таких об'єктів. Востаннє ж, невідому козацьку Січ в урочищі Щуровському до наукового обігу ввів О.В. Харлан у 2018 р.²⁰

⁹ Падалка Л.В. По вопросу о существовании Запорожской Сечи в первые времена запорожского казачества. Киев: Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1894. 41 с.

¹⁰ Новицкий Я.П. Народная память о Запорожье: предания и рассказы, собранные в Екатеринославщине. 1875-1905 г. Екатеринослав: Типография Губернского земства, 1911. 116 с.

¹¹ Грушевський М.С. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн.; [редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін.]. Київ: Наук. думка, 1995. 624 с. (Пам'ятки історичної думки України) Т. 7: Козацькі часи – до року 1625. Репр. відтворення вид 1909 р.

¹² Федорук Я.О. Археологічні експедиції 1951 і 1953 років з вивчення Запорозьких Січей перед затопленням Каховським водоймищем. *Україна в Центрально-Східній Європі*. 2017. Вип. 17. С. 254-318.

¹³ Голобуцький В.А. Запорожское казачество. Киев: Гос. изд-во полит. лит. УССР, 1957. 461 с.; Голобуцький В.А. Січ на Базавлуці. *Запорозьке козацтво*. Київ, 1994. С. 165-178.

¹⁴ Крип'якевич І.П. Адміністративний поділ України 1648-1654 рр. *Історичні джерела та їх використання*. Вип. 1. Київ: Наукова думка, 1964. 292 с.

¹⁵ Ленченко В.О. Запорозька Січ у картах, планах та кресленнях XVII-XVIII ст. *Археологічні дослідження пам'яток українського козацтва*. 36. наук. статей. / Центр пам'яткознавства АН України і УТОПІК. Київ, 1993. С. 19-22.; Ленченко В.О. Запорозька Січ у картах, планах та кресленнях XVII-XVIII ст. *Археологічні дослідження пам'яток українського козацтва* / редкол.: Заремба С.З. (голова), Телегін Д.Я., Титова О.М. Київ, 1993. Вип. 2. С. 19-22.

¹⁶ Телегін Д.Я. Часи козацькі. Січі Запорозькі: за письмовими та археологічними джерелами / Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури. Київ, 1997. 207 с.

¹⁷ Апанович О.М. Чортомлицька Запорозька Січ: До 345 річниці заснування. Київ: Укр. козацтво, 1998. 80 с.; Апанович О.М. Гетьмани України і кошові отамани Запорізької Січі. Київ: Либідь, 1993. 288 с.; Апанович О.М. Розповіді про запорозьких козаків. Київ: Дніпро, 1991. 333 с.

¹⁸ Беляев Н. Описание полтавского полковника реки Днепра от м. Переволочного до Черного моря от 20 января 1687 года. *Записки Императорского Одесского общества истории и древностей*. Т. 3. Одесса, 1853. С. 573.

¹⁹ Эварницкий Д.И. Вольности запорожских казаков: историко-топографический очерк. Санкт-Петербург: Типо-литогр. и фото П.И. Бабкина, 1898. С. 109-110.

²⁰ Харлан О.В. Стара козацька Січ в урочищі Щуровському: до питання локалізації. *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні*. Збірник наукових статей. 2018. № 27. С. 40-47.

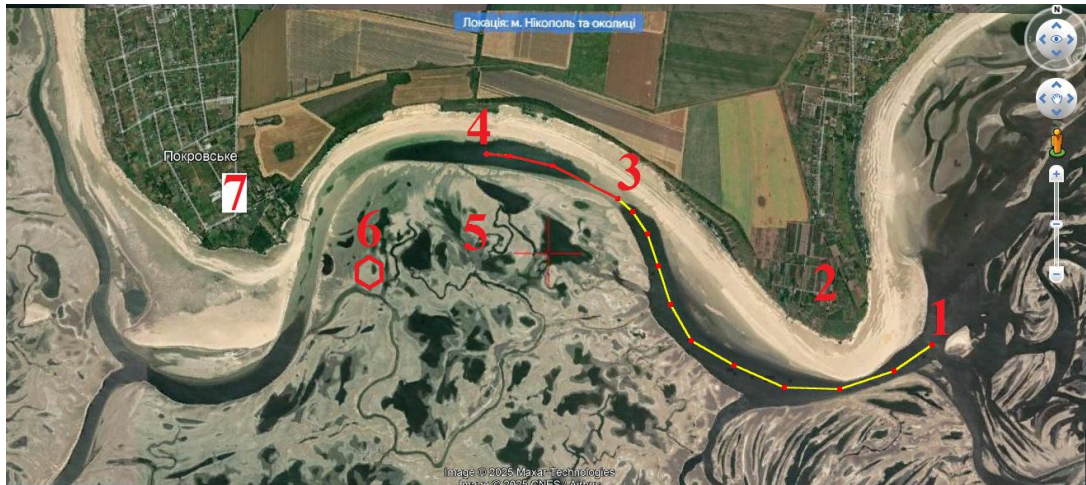

Рис. 1. Місце осідку козаків на острові Яськівському у 1733 році за описом Д.І. Яворницького (OldMaps.com.ua; Google Earth Pro)

- 1 – гирло р. Чортомлик; 2 – с. Капулівка; 3 – відстань у 3,2 км від гирла Чортомлика;
4 – відстань у 4,26 км від гирла Чортомлика; 5 – острів Яськівський;
6 – Місце осідку козаків у вересні 1733 р; 7 – с. Покровське

Більшість існуючих досліджень опираються на письмові джерела, такі як літописи, реєстри, листи, а також інші свідчення того часу. Однак до цих пір не було виявлено спеціалізованих робіт, що стосуються безпосередньо Яськівської Січі, і це, зокрема, у працях сучасних дослідників, таких як Ю.А. Мищик²¹, Т.В. Чухліб, В.О. Щербак та О.І. Гуржій²², М.П. Жуковський²³, В.В. Грибовський²⁴, І.С. Стороженко²⁵, Д.С. Вирський²⁶ та ін. Обмеженість достатньої кількості джерел із прямим описом Яськівської Січі залишає її поза увагою у наукових дослідженнях. Ймовірною причиною відсутності окремих розвідок є домінування усталених уявлень про кількість і локалізацію Запорозьких Січей, а також те, що досі не застосовувалися комплексні сучасні картографічні та геоінформаційні методи.

Важливий внесок у подолання цих історіографічних лакун і модернізацію методологічних підходів закладено у новітніх дослідженнях Є.В. Молдаванова. Зокрема,

²¹ Мищик Ю.А. Козацький край: Нариси з історії Дніпропетровщини XV-XVIII ст. / Науково-популярне видання. Дніпропетровськ: Видавництво Дніпропетровського держуніверситету, 1997. 176 с.; Мищик Ю.А., Стороженко І.С., Ковальов А.М. Тії слави козацької повік не забудем. Дніпропетровськ: Промінь, 1989. 117 с.

²² Історія Запорозької Січі. 2-ге вид. / Ред. кол.: В.Смолій (відп. ред.), В.Щербак (наук. ред., упоряд.), В.Горобець, О.Гуржій, Т.Чухліб. Київ: Арій, 2023. 240 с.

²³ Жуковський М.П. Про час заснування і місце розташування Микитинської Запорозької Січі. *Наукові записки. Збірника праць молодих вчених та аспірантів*. Київ, 2001. Т. 6. С. 78-85; Жуковський М. Нові дослідження Микитинської Запорозької Січі за картографічними документами XVIII-XX ст. *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні*. 2025. № 32. С. 7-13.

²⁴ Пам'ятки історії та культури міста Нікополь (За матеріалами «Зводу пам'яток історії та культури України»). Упоряд. Голубчик Л.М. та ін. Дніпро: Журфонд, 2018. 288 с.

²⁵ Стороженко І.С. Скільки саме було Запорозьких Січей за всю історію українського козацтва? Дніпро: Ліра, 2020. 216 с.

²⁶ Вирський Д.С. Війна на Півдні: хроніки степового прикордоння України (XVI – середини XVII ст.). Київ: Інститут історії України НАН України, 2024. 292 с.

автором успішно апробовано алгоритми ГІС-методу для узагальнення результатів пошуку козацьких фортифікаційних об'єктів²⁷ та здійснено просторову реконструкцію структури Підпільненської Січі на основі аналізу нововиявлених контурів Новосіченського ретраншементу²⁸. У спільних працях О.М. Посулько та Є.В. Молдаванова запропоновано оновлені підходи до визначення послідовності та локалізації козацьких осередків²⁹, а також проведено деконструкцію поширених історіографічних міфів щодо існування окремих січей³⁰. Ці розвідки демонструють високу ефективність інтеграції цифрових методів і критичного джерелознавчого аналізу, що створює методичне підґрунтя для точної просторової верифікації Яськівської Січі.

Отже, огляд історіографії показує, що, хоча козацькі січі є об'єктом наукової уваги, Яськівська Січ досі залишається невідомою в рамках сучасної історіографії. Це підкреслює важливість і необхідність проведення спеціального дослідження, яке дозволить заповнити прогалину та розширити знання про роль запорозького козацтва в історії України.

У контексті переосмислення усталеної історіографії Запорозьких Січей постає необхідність урахування нових джерел і свідчень, які дозволяють уточнити або навіть переглянути відомі схеми періодизації.

Методологія та методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить комплекс історико-географічного, історико-картографічного й археологічного підходів із використанням геоінформаційних систем (ГІС), методів дистанційного зондування Землі та цифрової реконструкції історичного ландшафту. Такий підхід дає змогу комплексно аналізувати просторові характеристики історичних об'єктів, зіставляючи картографічні, письмові та аерокосмічні джерела для локалізації втрачених пам'яток козацької доби.

Практична реалізація дослідження ґрунтувалася на послідовному зіставленні історичних картографічних матеріалів, архівних документів, аерофотознімків і сучасних супутникових зображень із застосуванням ГІС-технологій, що забезпечило комплексну перевірку отриманих результатів³¹.

Для досягнення поставленої мети використано взаємодоповнювальний комплекс загальнонаукових і спеціально-історичних методів. Метод картографічної прив'язки та цифрового моделювання застосовано для накладання архівних карт 18 ст. (зокрема Дж. Сенкса та А. дю Шаффа) на сучасну цифрову картографічну основу за допомогою платформ OldMaps і Google Earth Pro, що дало змогу максимально узгодити історичні

²⁷ Молдаванов Є. Узагальнення результатів пошуку козацьких укріплень за допомогою ГІС-методу. *INSULA*. 2024. № 7: Матеріали XII науково-практичної конференції «Історія запорозького козацтва в пам'ятках та музейній практиці», С. 154-174.

²⁸ Молдаванов Є. Підпільненська Січ: реконструкція просторової структури на основі нововиявлених контурів Новосіченського ретраншементу. *INSULA*. 2025. № 9: Спеціальний випуск. Матеріали XIII науково-практичної конференції «Історія запорозького козацтва в пам'ятках та музейній практиці», С. 95-108.

²⁹ Посулько О.М., Молдаванов Є.В. Послідовність та локалізація козацьких січей: нові підходи. *Дослідження з історії та філософії науки і техніки*. 2025. С. 92-111.

³⁰ Посулько О.М., Молдаванов Є.В. У пошуках неіснуючої Січі: деконструкція історіографічного міфу. *Південний архів (історичні науки)*. 2025. Вип. 51. С. 61-72.

³¹ Посулько О.М., Молдаванов Є.В. Використання геоінформаційної системи (ГІС) в історичній географії України та історичному краєзнавстві. *Методичні рекомендації до практичних занять і самостійної роботи*. Дніпро: ДНУ ім. Олеся Гончара, 2025. 55 с.

картографічні матеріали із сучасною топографічною основою та мінімізувати просторові розбіжності між ними.

Метод дистанційного зондування Землі та дешифрування аерокосмічних знімків використано для порівняльного аналізу розвідувального аерофотознімка (вересень 1943 р.) і супутникових знімків території колишнього Каховського водосховища (липень 2023 р.). У результаті аналізу за особливостями рельєфу та вегетаційними аномаліями виявлено контури рельєфної структури, що за своїми морфологічними ознаками можуть бути інтерпретовані як ймовірні залишки шестикутного оборонного рову.

Історико-ретроспективний і порівняльно-географічний методи залучено для реконструкції історичної гідрографічної мережі Великого Лугу, зокрема русел річок Підпільної та Яськівки, а також локалізації острова Яськівського у системі історичного природного середовища.

Історико-критичний, джерелознавчий, текстологічний та історико-генетичний методи використано для аналізу наративних свідчень Д.І. Яворницького, картографічних матеріалів 18 ст. та документів Архіву Коша Нової Запорозької Січі з метою перевірки їхньої інформативності, встановлення історичного контексту та хронологічної верифікації локалізованого об'єкта.

Виклад основного матеріалу. У результаті пошуково-дослідницької роботи виявлено невідомий, досі не зафіксований у науковому обігу об'єкт – укріплене козацьке поселення, на острові Яськівському, у межиріччі Підпільної та Яськівки. Залучення архівних документів 18 ст., картографічних матеріалів, а також сучасних дистанційних технологій дало змогу локалізувати це укріплення з високим рівнем достовірності, що, на нашу думку, дає підстави інтерпретувати цей об'єкт як окрему Запорозьку Січ – ще один осередок, що існував у період між Новою Кам'янською (1730-1733)³² та Підпільненською (1735-1775)³³ Січами.

З огляду на викладені вище аргументи, звернімося до картографічних джерел 1730-х рр., зокрема копії карти «Частина України...» 1736 року³⁴, яка засвідчує існування укріпленого козацького осередку на острові між річками Підпільна та Яськівка. На цій карті фіксується не лише сама Січ, але й три курені, розташовані поза межами основного укріплення, що вказує на присутність запорожців у даній локації.

Серед картографічних матеріалів, що заслуговують на увагу, також вирізняється мапа англійського картографа Джона Сенкса 1737 р.³⁵ На ній зафіксовано острів, розташований у межиріччі річок Підпільної та Яськівки. У західній частині цього острова позначено «Запорозька Січ», що вказує на розташування укріплення. Крім того, на острові зображено п'ять куренів, розташованих поза межами основного укріплення, які розкидані по всій його території (рис. 2).

³² Посушко О.М., Молдаванов Є.В. Послідовність та локалізація козацьких січей... С. 104-105.

³³ Ibid. С. 108; Молдаванов Є. Підпільненська Січ: реконструкція...

³⁴ Часть Украины с Новороссийскою губерніею и Крымом. *Российский госархив давних актов*. Ф. 192. Оп. 1. Д. 5.

³⁵ A New Map of the Seat of War between ye Moscovite and the Turk on the Donn ye Nieper ye Niester & in Crim Tartary &c., Copied from an Original Engraved at Petersburg in 1737 said to be Done from General Munich's memoirs. URL: <https://www.raremaps.com/gallery/detail/75848/a-new-map-of-the-seat-of-war-between-ye-moscovite-and-the-tu-senex>

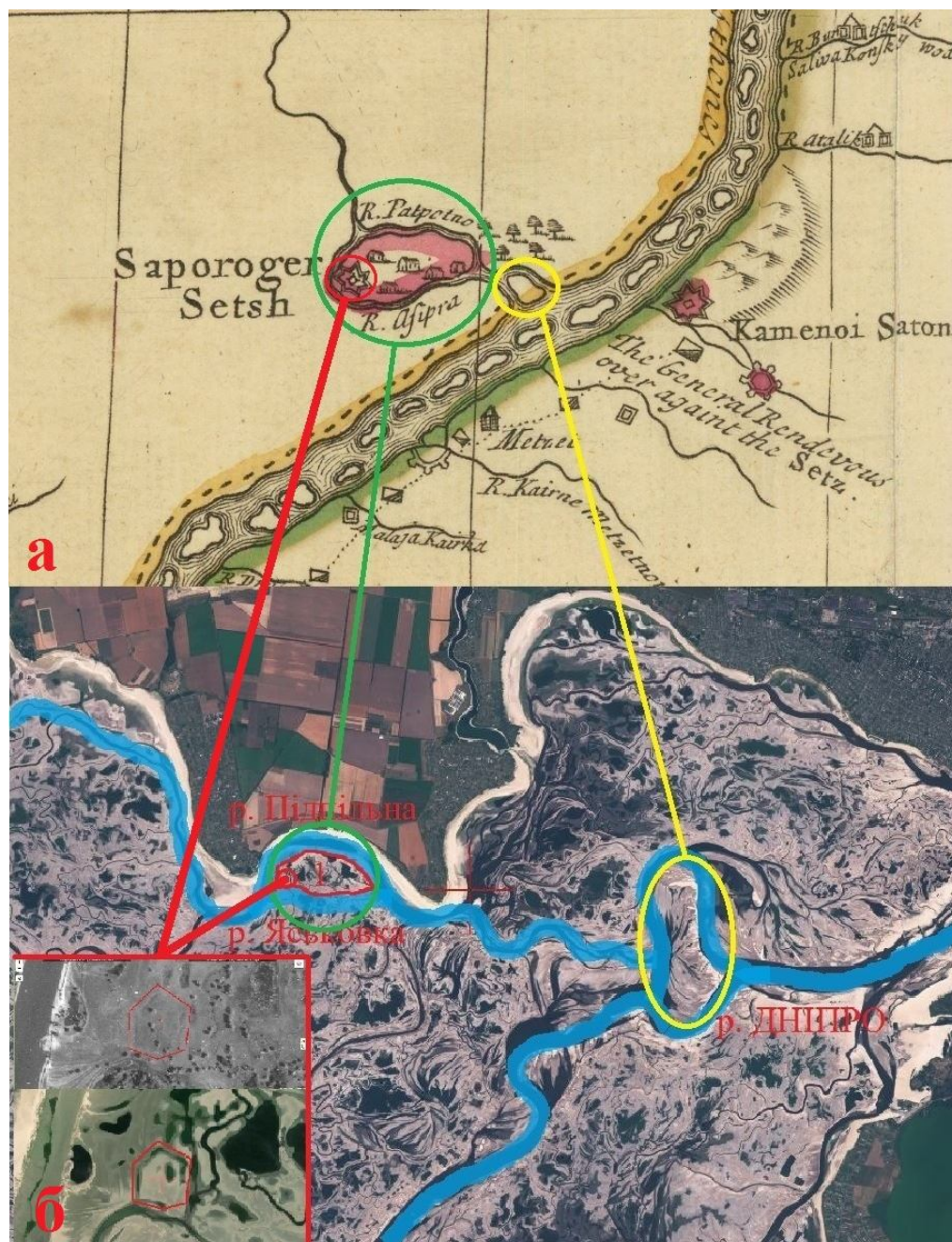

Рис. 2. Локалізація місця розташування Ясківської Січі на підставі співставлення карт:

а – карта з позначенням Січі на острові Ясківському, 1737 рік³⁶;

б – сучасний ситуаційний план місця розташування Ясківської Січі, станом на 05 липня 2023 р.³⁷

³⁶ Ibidem.

³⁷ Сучасний ситуаційний план острова Ясківського, станом на 05.07.2023 року. URL: https://oldmaps.dp.ua/great_lug/?leftmap=50723&rightmap=280923&double=0#13/47.5312/34.1750

Аналогічне зображення зустрічається також на мапі французького картографа Антуана дю Шаффа, датованій 1737 р.³⁸ На вказаній карті також фіксується острів, розташований між річками Підпільна та Яськівка, у західній частині якого позначено «Запорозька Січ». Окрім укріплення, на острові відображено п'ять куренів, розташованих на певній відстані один від одного.

Додатково слід звернути увагу і на четверту карту, яка датується не раніше 1740 рр. і створена невідомим автором³⁹. На зазначеній карті вказано розташування Січі на тому самому острові, що й у попередніх джерелах. Разом із тим, інша картографічна пам'ятка дає змогу точніше окреслити хронологічні межі функціонування цього укріплення. Йдеться про мапу під назвою «Карта шляху російської армії...», видану у 1737 р.⁴⁰, що дозволяє зробити висновок про те, що Підпільненська Січ функціонувала на цьому місці щонайменше з 1736 р.⁴¹

У сукупності картографічні матеріали 1736–1740 рр. демонструють стале відображення укріпленого козацького осередку на одному й тому самому острові. Незважаючи на відмінності у передачі топонімів і графічному оформленні, всі карти фіксують однакове взаємне розташування річок Підпільної та Яськівки, острова між ними й укріплення із позначенням «Запорозька Січ» і «Кіш або Січ». Така повторюваність у незалежних картографічних джерелах істотно підсилює аргументацію щодо реального існування козацького укріпленого центру саме у цій місцевості.

Цінним непрямим свідченням зміни локації Січі є лист генерал-лейтенанта Михайла Леонтьєва до кошового отамана Івана Малашевича від 18 жовтня 1735 р. У цьому документі міститься наказ укріпити Кіш не валами, а «лежачим деревом і рогатками», як це раніше пропонував генерал граф фон Вейсбах⁴². Така інструкція вказує на тимчасовий характер оборонної інфраструктури нового розташування, що було зумовлено загрозою несподіваного нападу, насамперед з боку кримськотатарських загонів. Подібна фортифікація мала слугувати короткотерміновим захистом до завершення будівництва повноцінних земляних укріплень. Водночас, у попередніх джерелах щодо облаштування Січі вже йшлося про викопані рови⁴³, що не узгоджується з потребою додаткового

³⁸ Provinciarum Turcico Tartaricarum inter Tanaim Borysthenem et Bogum sitarum quas decobus anis viz. 1736 et 1737 anna, augustissima russorum autocratrix subegit exprototypo Petropolitano concinata accuratissima delineatio in qua simul occupatis peninsulae Crim et Cuban nec non expugnatio Assow et Oczakow exhibentur. Du Chaffat, Antoine (17..-1740). Cartographe. 1737. 1 carte: ill., en coul.; 74×59 cm. Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE DD-2987 (3054 B). URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53039113c/f1.item.zoom#>

³⁹ Karta över Sydryssland / Ukraina från 1700-talets mitt. Diplomata. Kartor och ritningar. 1740-1769. Karta över Sydryssland mellan Dnjestr och Don, 1700-talets mitt. Näms i Celsings brev i samband med en journal över «tartarernas... expedition till nya Servien». Gräns från 1705 utsatt. Bilaga till envoyén Gustaf Celsings skrivelse till kanslipresidenten 1769 17/5. Diplomata. Kartor och ritningar, Diplomata. Kartor och ritningar, SE/RA/2121/87:1 (1740-1769), bildid: R0002804_00001. URL: https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/R0002804_00001

⁴⁰ Карта пути русской армии фон Миниха в русско-турецкую войну 1736-1739 гг. от реки Днепра до реки Буг. *Собрание Рукописных карт*. Карт. осн. 617 склеена с карт. осн. 165. Датировка: XVIII в., сентябрь 1737 г.

⁴¹ Сохань П.С. (ред.) та ін. Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734-1775. Київ: Центр. держ. іст. архів України; НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, 1998. Т. 1. С. 94; *Мышецкий С.И.* История о казаках запорожских... С. II.

⁴² Сохань П.С. (ред.) та ін. Архів Коша Нової Запорозької Січі... С. 94.

⁴³ *Эварницкий Д.* История запорожских казаков. Санкт-Петербург: Типография П.И. Бабкина, 1897. Т. 3: 1686-1734. С. 573.

укріплення підручними засобами, як-от «деревиною та рогатками». Це розходження дозволяє зробити обґрунтоване припущення про переміщення запорозького табору з острова Яськівського на більш вигідну в оборонному плані материкову височину на правому березі, підконтрольному російській адміністрації – Підпільненський мис (з 1775 р. – село Покровське). Окрім того, військовий інженер С.І. Мишецький згадував, що Підпільненська Січ зводилась у період 1736-1740 рр.⁴⁴ З цього витікає, що період існування Яськівської Січі становив з вересня 1733 по квітень-жовтень 1735 рр.

Додаткове уявлення про локалізацію Січі дають й інші мапи, що заслуговують на увагу⁴⁵. Слід зауважити, що наведені вище карти не вичерпують усього корпусу залучених картографічних матеріалів, дотичних до досліджуваного об'єкта.

Острів Яськівський (рис. 2) – це малодосліджений історико-географічний об'єкт у контексті історії Запорозьких січей. Він розташований у межиріччі Підпільної та Яськівки – двох річок, які є рукавами Дніпра між сучасними селами Покровське та Капулівка Нікопольського району Дніпропетровської області. Назва острова, як і річки Яськівка, вірогідно пов'язана з прізвиськом або прізвищем «Ясько» (поширене серед запорожців), або ж із якоюсь давнішою топонімією, яка поки що не має остаточного пояснення.

Острів витягнутий із заходу на схід на 2485 м, з півночі на південь 1250 м, загальна площа становить 257,3 га, периметр 6713 м. Місцевість заболочена, малодоступна, що створює природні захисні умови – важливий фактор для можливого розташування козацького укріплення. Як правило запорожці обирали для розташування Січі: ізоляваність, доступ до води, лісу, природні перешкоди, тощо.

Після обміління водосховища, внаслідок підриву Каховської ГЕС, острів зберігся як геоморфологічна форма і знову став доступним для польових досліджень та археологічних розвідок. Частина старих русел лишилася у вигляді мілководних лагун.

У контексті просторового аналізу залучено аерофотознімок, датований вереснем 1943 р.⁴⁶, а також супутникове зображення, зафіксоване 5 липня 2023 р.⁴⁷ на основі яких встановлено точне розташування укріплення за візуально фіксованими залишками ровів (рис. 3). Згідно з просторовими замірами, укріплення мало неправильну шестикутну

⁴⁴ *Мышецкий С.И. История о казаках запорожских...* С. II.

⁴⁵ Carte nouvelle de la Crimée et des pays circonvoisins. висота: 73×51 cm. Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE SH 18 PF 101 DIV 2 P 2. URL: <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb46885138h>; Provinciarum Turcico Tartaricarum inter Tanaim Borysthenem et Bogum sitarum quas decobus anis viz. 1736 et 1737 anna, augustissima russorum autocratrix subegit exprotypo Petropolitano concinata accuratissima delineatio in qua simul occupatis peninsulae Crim et Cuban nec non expugnatio Assow et Oczakow exhibentur. Du Chaffat, Antoine (17.-1740). Cartographe. 1737. 1 carte: ill., en coul.; 74×59 cm. Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE DD-2987 (3054 B). URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53039113c/f1.item.zoom#>; Theatrum belli A° MDCCXXXVII a milite Augustae Russorum Imperatricis adversus Turcas Tattarosque gesti. / editum ex autographo in Petropolitano per Antoniumdu Chaffat. Du Chaffat, Antoine (17.-1740). 1 carte: gr. col. et ill.; 47×65 cm. Bibliothèque nationale de France, département Arsenal, EST-1513 (134,1). URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53192148k/f1.item.zoom#>

⁴⁶ Залишки ровів на розвідувальному аерофотознімку, вересень 1943 року. URL: <https://oldmaps.dp.ua/nikopol/?leftmap=91943&double=0#15/47.5313/34.1753>

⁴⁷ Каховське водосховище станом на 05 липня 2023 року. URL: <https://oldmaps.dp.ua/greatlug/?leftmap=50723&rig=esri&double=0#12/47.5280/34.1768>

конфігурацію, з орієнтовними розмірами 220×175 м, площею близько 3,34 га та периметром 700 м. Довжина одного боку рову сягає в середньому 117 м, при цьому ширина ровів, що нині значною мірою замулені, становлять близько 25 м. Укріплення розташовувалося на відстані 270 м від берегової лінії р. Підпільної, у західній частині острова. Уздовж берега збереглися ознаки штучної затоки або «гавані», яка, вочевидь, слугувала місцем для швартування човнів.

Рис. 3. Залишки оборонних ровів Ясківської Січі 1733-1735 рр.
(координати: 47°31'51.02"N, 34°10'31.94"E)
а – Фрагмент аерофотознімку, вересень 1943 р.⁴⁸;
б – Фрагмент супутникового знімку, 05 липня 2023 р.⁴⁹

⁴⁸ Залишки ровів...

⁴⁹ Каховське водосховище...

Вже 27 липня 1745 р. публікується план нової Підпільненської Січі, за авторства інженера підполковника Данієля де Боскета⁵⁰. Сукупність наведених картографічних, текстових і просторових даних дає підстави припустити, що у квітні⁵¹ – жовтні⁵² 1735 р. Яськівську Січ було перенесено за 1838 м на південний захід, через те, що запорожці, залишивши Кам'янську Січ, облаштували нове укріплення на території, яка історично була їм звичною, але вже на той час перебувала під контролем Османської імперії. Це викликало дипломатичний конфлікт між Портою та Російською імперією, оскільки козаки вже перебували під протекторатом російської імператриці, але фактично здійснювали будівництво січових укріплень на території Османської держави, що сприймалося останньою як загроза її територіальній цілісності⁵³.

Висновки. Результати проведеного дослідження дають підстави розглядати виявлений укріплений об'єкт на острові Яськівському як імовірне місце розташування раніше нелокалізованої Запорозької Січі, що функціонувала у період з вересня 1733 по квітень-жовтень 1735 рр. Комплексний аналіз картографічних, писемних і дистанційних джерел дозволив вперше верифікувати цей козацький осередок, а зіставлення європейських мап 18 ст. із сучасними супутниковими знімками та матеріалами аерофотозйомки 1943 р. виявило чіткі просторові параметри пам'ятки – замулені контури шестикутного оборонного рову площею близько 3,34 га.

Отримані результати переосмислюють усталену періодизацію Запорозьких Січей, обґрунтовуючи самостійний статус Яськівської Січі як проміжної ланки між Кам'янською та Підпільненською Січами, перенесення якої було зумовлене дипломатичним конфліктом між Портою та Російською імперією. Особливої актуальності це відкриття набуває у сучасних умовах: руйнація Каховської ГЕС й осушення Великого Лугу відкрили унікальне вікно можливостей для вивчення територій, які тривалий час залишалися затопленими.

Наукова новизна розвідки полягає у введенні до наукового обігу раніше не описаного фортифікаційного об'єкта та точній прив'язці його координат. Практична значимість роботи полягає у створенні координатно-методологічної основи для натурних археологічних розвідок, польових досліджень і подальшої паспортизації пам'ятки органами охорони культурної спадщини після завершення війни. Запропонований міждисциплінарний підхід доводить високу ефективність інтеграції методів ПС і дистанційного зондування Землі в історико-географічні студії та може слугувати алгоритмом для локалізації інших втрачених об'єктів козацької доби.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність будь-якого потенційного або реального конфлікту інтересів (фінансового, особистого чи академічного), пов'язаного з проведенням цього дослідження та публікацією цієї статті.

⁵⁰ Дебоскет Д.И. План Запорожской сечи / инженер подполковник Данила де Боскет; чертил кондуктор Григорий Алтуфьев. Киев, 27 июля 1745.

⁵¹ Эварницкий Д. История запорожских козаков... С. 599.

⁵² Сохань П.С. (ред.) та ін. Архів Коша Нової Запорозької Січі... С. 94.

⁵³ Эварницкий Д. История запорожских козаков... С. 574.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

- Сохань П.С. (ред.) та ін.** Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734-1775. Київ: Центр. держ. іст. архів України; НАН України; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, 1998. Т. 1. 696 с.
- Беляев Н.** Описание полтавского полковника реки Днепра от м. Переволочного до Черного моря от 20 января 1687 г. *Записки Императорского Одесского общества истории и древностей*. Т. 3. Одесса, 1853. С. 572-580.
- Дебоскет Д.И.** План Запорожской сечи / инженер подполковник Данила де Боскет; чертил кондуктор Григорий Altufiev. Киев, 27 июля 1745 г.
- Залишки ровів на розвідувальному аерофотознімку, вересень 1943 р.** URL: <https://oldmaps.dp.ua/nikopol/?leftmap=91943&double=0#15/47.5313/34.1753>
- Карта пути русской армии фон Миниха** в русско-турецкую войну 1736-1739 гг. от реки Днепра до реки Буг. Собрание Рукописных карт. Датировка: вересень 1737 г.
- Каховське водосховище станом на 05 липня 2023 р.** [Супутниковий знімок]. URL: <https://oldmaps.dp.ua/greatlug/?leftmap=50723&rightmap=esri&double=0#12/47.5280/34.1768>
- Мышецкий С.И.** История о казаках запорожских: как оные издревле зачалися, и откуда свое происхождение имеют, и в каком состоянии ныне находятся, сочиненная от инженерной команды. Одесса: Гор. тип., 1851. 92 с.
- Ригельман А.И.** Летописное повествование о Малой России и ее народе и казаках вообще. Москва: В университетской типографии, 1847. 819 с.
- Сучасний ситуаційний план острова Ясківського, станом на 05.07.2023 р.** URL: <https://oldmaps.dp.ua/greatlug/?leftmap=50723&rightmap=280923&double=0#13/47.5312/34.1750>
- Часть Украины с Новороссийскою губерниєю и Крымом. Россій гоархив давних актов.** Ф. 192. Оп. 1. Д. 5.
- A New Map of the Seat of War between ye Moscovite and the Turk on the Donn ye Nieper ye Niester & in Crim Tartary &c.,** Copied from an Original Engraved at Petersburg in 1737 said to be Done from General Munich's memoirs. URL: <https://www.raremaps.com/gallery/detail/75848/a-new-map-of-the-seat-of-war-between-ye-moscovite-and-the-tu-senex>
- Carte nouvelle de la Crimée et des pays circonvoisins.** Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE SH 18 PF 101 DIV 2 P 2. URL: <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb46885138h>
- Du Chaffat A.** Provinciarum Turcico Tartaricarum inter Tanaim Borysthenem et Bogum sitarum quas decobus anis viz. 1736 et 1737 anna, augustissima russorum autocratrix subegit exprototipo Petropolitano concinata accuratissima delineatio... 1737. Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE DD-2987 (3054 B). URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53039113c/f1.item.zoom#>
- Du Chaffat A.** Theatrum belli A° MDCCXXXVII a milite Augustae Russorum Imperatricis adversus Turcas Tattarosque gesti. 1737. Bibliothèque nationale de France, département Arsenal, EST-1513 (134,1). URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53192148k/f1.item.zoom#>
- Karta över Sydryssland / Ukraina från 1700-talets mitt.** Diplomatica. Kartor och ritningar, SE/RA/2121/87:1 (1740-1769), bildid: R0002804_00001. Riksarkivet (Швеція). URL: https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/R0002804_00001

Література

- Антонович В.Б.** История малорусского козачества: лекции проф. ун-та св. Владимира В.Б. Антоновича. Киев: Литогр. Корчак-Novickogo, 1882. 168 с.
- Апанович О.М.** Чортотлицька Запорозька Січ: До 345 річниці заснування. Київ: Укр. козацтво, 1998. 80 с.
- Апанович О.М.** Гетьмани України і кошові отамани Запорізької Січі. Київ: Либідь, 1993. 288 с.
- Апанович О.М.** Розповіді про запорозьких козаків. Київ: Дніпро, 1991. 333 с.
- Бантыш-Каменский Д.Н.** История Малой России: со времен присоединения оной к Российскому государству при царе Алексее Михайловиче с кратким обозрением первобытного состояния сего края. Москва: Тип. С. Селивановского, 1822. Ч. 2. 324 с.
- Вирський Д.С.** Війна на Півдні: хроніки степового прикордоння України (16 – середини 17 ст.). Київ: Інститут історії України НАН України, 2024. 292 с.
- Голобуцкий В.А.** Запорожское казачество. Киев: Гос. изд-во політ. лит. УССР, 1957. 461 с.

- Голобуцкий В.А. Січ на Базавлуці. *Запорозьке козацтво*. Київ, 1994. С. 165-178.
- Грушевський М.С. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. Т. 7: Козацькі часи – до року 1625. Репр. відтворення вид. 1909 р. Київ : Наук. думка, 1995. 624 с.
- Жуковський М.П. Про час заснування і місце розташування Микитинської Запорозької Січі. *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів*. Київ, 2001. Т. 6. С. 78-85.
- Жуковський М.П. Нові дослідження Микитинської Запорозької Січі за картографічними документами 18-20 ст. *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні*. 2025. № 32. С. 7-13.
- Історія Запорозької Січі. 2-ге вид. / Ред. кол.: В. Смолій (відп. ред.), В. Щербак (наук. ред., упоряд.) та ін. Київ: Арій, 2023. 240 с.
- Карелин И. Запорожские городища. *Записки Императорского Одесского общества истории и древностей*. Т. 9. Одесса, 1875. С. 433-442.
- Костомаров Н.И. Богдан Хмельницкий: в 2 т. 2-е изд., доп. Санкт-Петербург: Изд. Д.Е. Кожанчикова, 1859. 459 с.
- Крип'якевич І.П. Адміністративний поділ України 1648-1654 рр. *Історичні джерела та їх використання*. Вип. 1. Київ: Наукова думка, 1964. 292 с.
- Ленченко В.О. Запорозька Січ у картах, планах та кресленнях 17-18 ст. *Археологічні дослідження пам'яток українського козацтва*. Київ, 1993. Вип. 2. С. 19-22.
- Мицик Ю.А. Козацький край: Нариси з історії Дніпропетровщини 15-18 ст. Дніпропетровськ: Вид-во ДДУ, 1997. 176 с.
- Мицик Ю.А., Стороженко І.С., Ковальов А.М. Тії слави козацької повік не забудем. Дніпропетровськ: Промінь, 1989. 117 с.
- Молдаванов Є.В. Підпільненська Січ: реконструкція просторової структури на основі нововиявлених контурів Новосіченського ретраншементу. *INSULA*. 2025. № 9: Спеціальний випуск. Матеріали XIII науково-практичної конференції «Історія запорозького козацтва в пам'ятках та музейній практиці». С. 95-108.
- Молдаванов Є.В. Узагальнення результатів пошуку козацьких укріплень за допомогою ГІС-методу. *INSULA*. 2024. № 7: Матеріали XII науково-практичної конференції «Історія запорозького козацтва в пам'ятках та музейній практиці». С. 154-174.
- Новицкий Я.П. Народная память о Запорожье: предания и рассказы, собранные в Екатеринославщине. 1875-1905 рр. Екатеринослав: Типография Губернского земства, 1911. 116 с.
- Падалка Л.В. По вопросу о существовании Запорожской Сечи в первые времена запорожского казачества. Киев: Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1894. 41 с.
- Пам'ятки історії та культури міста Нікополь (За матеріалами «Зводу пам'яток історії та культури України»). Упоряд: Голубчик Л.М. та ін. Дніпро: Журфонд, 2018. 288 с.
- Посунько О.М., Молдаванов Є.В. Використання геоінформаційної системи (ГІС) в історичній географії України та історичному краєзнавстві. Методичні рекомендації до практичних занять і самостійної роботи. Дніпро: ДНУ ім. Олеся Гончара, 2025. 55 с.
- Посунько О.М., Молдаванов Є.В. Послідовність та локалізація козацьких січей: нові підходи. *Дослідження з історії та філософії науки і техніки*. 2025. Т. 34, № 1. С. 92-111.
- Посунько О.М., Молдаванов Є.В. У пошуках неіснуючої Січі: деконструкція історіографічного міфу. Південний архів (історичні науки). 2025. Вип. 51. С. 61-72.
- Скальковский А. История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского. Ч. 3. 3-е изд. Одесса: Тип. А. Шульце, 1886. 330 с.
- Стороженко І.С. Скільки саме було Запорозьких Січей за всю історію українського козацтва? Дніпро: Ліра, 2020. 216 с.
- Телегін Д.Я. Часи козацькі. Січі Запорозькі: за письмовими та археологічними джерелами. Київ: УТОПІК, 1997. 207 с.
- Федорук Я.О. Археологічні експедиції 1951 і 1953 років з вивчення Запорозьких Січей перед затопленням Каховським водоймищем. *Україна в Центральній-Східній Європі*, 2017. Вип. 17. С. 254-318.
- Харлан О.В. Стара козацька Січ в урочищі Щуровському: до питання локалізації. *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні*. 2018. № 27. С. 40-47.
- Эварницкий Д.И. Число и порядок Запорожских Сечей с топографическим очерком Запорожья. Киев: Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1884. 76 с.

Эварницкий Д.И. История запорожских козаков. Санкт-Петербург: Типография П.И. Бабкина, 1897. Т. 3: 1686-1734. 646 с.

Эварницкий Д.И. Вольности запорожских казаков: историко-топографический очерк. Санкт-Петербург: Типо-литогр. и фото П.И. Бабкина, 1898. 405 с.

Перше надходження – 02.07.2026

Прийнято до друку – 17.07.2026

Оприлюднено на сайті – 31.07.2026